

zauvijek zatvorenim. Njima se, prema tome, ne može pristupiti kao »nedvosmisleno ustanovljenom socijalnom bloku«. Isključeni nisu ni stalež ni klasa niti nešto slično. Oni prije svega indiciraju »manjkavost, grešku u društvenom tkivu«. Nezaposleni su za sada »čisto virtualna grupa bez predstavnika«. Da bi se shvatilo što je to dugotrajna nezaposlenost, »valja opisivati individualne situacije i putanje a ne grupe i kategorije pučanstva«. Da bi se razumjelo socijalno, treba se više oslanjati na »individualnu historiju« nego na sociologiju.

Zagovarajući individualistički pristup Rosanvallona konstatira da je individuum i prije bio »povijesno poprište socijalnog rada shvaćenog u tradicionalnom smislu«, ali radilo se o **moralno** shvaćenom individuumu. Socijalni rad u 19. stoljeću težio je prije svega »moralnom preustroju siromašnog potičući ga na zdravo individualno ponašanje«. Nove socijalne politike teže ponajprije socijalnom individuumu. Riječ je o **socijalnom ustrojstvu** individualnih ponašanja a ne o **moralnom popravljaju**. Razmišlja se u terminima troška i efikasnosti, a ne u terminima »osobne konverzije«. Taj pomak prema individualizaciji socijalnog autor naziva **reformizmom individuumu**, koji je prilagođen različitim situacijama što ih susreću akteri u nastojanju da se »oboružaju primjerenim sredstvima djelovanja i zaštite«. To je okvir unutar kojeg se danas odvija evolucija socijalnih politika. S tog stajališta autor tvrdi da sociologija, kao ni uobičajena statistička procedura, ne zahvaćaju većinu činjenica svakodnevnog života koje izmiču preciznoj kodifikaciji. Rosanvallona izriče osobito žestoke kritičke primjedbe na račun statistike. Tradicionalni su statistički obrasci nesposobni da opišu »novi socijalni univerzum koji je sve više atomiziran i individualistički, promjenjiv i nestabilan«. Tradicionalna spoznaja koja se temelji na pojmu **klasiranja** postaje neprimjerenom upravo zbog toga što je pretpostavljala postojanje

stabilnih razlika. Tipovi potrošnje, primjerice, više ne karakteriziraju određenu grupu i ne pružaju ništa više od pukih prolaznih indikacija. Budući da više nema »fiksni obrazac« u načinima života i potrošnje, na indikacijama koje ih daju ti elementi više nije moguće konstruirati socijalne kategorije. Odatle i proizlaze nejasnoće što i danas osjećamo kad želimo analizirati socijalnu sferu. Rosanvallona su (metodološkoj) kritici izvrgnute i socijalne znanosti. Došlo je do iscrpljivanja tradicionalnog sociološkog postupka koji je metodološki bio povezan s »tablicama podataka«. Da bi shvatio socijalno, sociolog se danas mora približiti povjesničaru. I socijalni su povjesničari otkrili nedostatnosti kvantitativnog pristupa i okreću se revalorizaciji biografskog pristupa kako bi opisali neku grupu ili problem. »Da bi se shvatilo socijalno, kaže Rosanvallona, danas treba napustiti pojam **prosječnog čovjeka** kao i pojam **društvene činjenice** (Durkheim) i podacima dati njihove individualne vrijednosti. Kroz tu kognitivnu revoluciju prolazi i redefinicija providencijalne države«. To je put od pasivne prema **aktivnoj** providencijalnoj državi, koja tvori bit Rosanvallona poimanja socijalnog pitanja.

Rade Kalanj

Gerd Hallenberger i Michael Krzeminski
(Hrsg.)

OSTEUROPA. MEDIENLANDSCHAFT IM UMBRUCH

**Berichte und Analysen aus neuen
Ländern**

VISTAS Verlag, Berlin 1994, 155 str.

Istraživači medija i komunikolozi svako bi se upitali po kojim se načelima orijentiraju reforme medija u Istočnoj Europi od revolucionarnih promjena 1989.–

90.; vrijede li pritom iste, slične ili različite zakonitosti u svim zemljama; kakvi su rizici i šanse promjena medijskog područja? Kakav je društveni i politički kontekst sličnosti i različitosti medijskih reformi? Kakav je položaj medija u odnosu na novu državu?

Pad željezne zavjese simbolički i stvarno označuje korjenite promjene u jednoj grupi zemalja na putu u demokratsko i tržišno društvo, a koje se najčešće nazivaju tranzicijskim promjenama. Začetak tih promjena, osobito u SSSR-u, jesu glasnost i perestrojka sredinom osamdesetih godina, a stvarne promjene vide se u simboličnom rušenju berlinskog zida. Novo stanje ne odnosi se samo na bivše socijalističke zemlje nego se razabire i u svjetskoj raspodjeli moći, dok se osobito u zapadnoj Europi osjeća promijenjena situacija. Promijenjene su granice »Istoka« i »Zapada«.

Za neke od zemalja u tranziciji transformacija socijalističkih institucija ima značenje redemokratizacije, a za druge značenje demokratizacije. Sve istočno- i jugoistočnoeuropske zemlje nastoje slijediti modernizacijske procese i uklopiti se – gospodarski i kulturno – u europski kontekst. Neke od tih zemalja prije su i pripadale srednjoj Europi i tek nakon Drugog svjetskog rata putem socijalističkog društvenog modela postale istočnoeuropske zemlje. Stoga tranzicijski procesi nemaju isto povijesno ni demokratsko uporište, pa se i promjene odvijaju različitim tempom, s različitim poteškoćama i uspjehom; stoga je teško govoriti o zajedničkim obilježjima promjena.

Novonastala situacija za sva je područja društvenog života potpuno nova. Tako je i u područja masovnih medija (tiska, TV, radija, filma). Položaj i uloga masovnih medija veoma je značajan indikator ne samo za unutrašnje odnose i demokratsko stanje tih društava nego je osobito izazovan i za Europu u njezinoj ocjeni spremnosti i sposobnosti novonastalih

postsocijalističkih društava u procesu ulaska u europsku zajednicu. Podsjetimo se da se vrlo često ovaj indikator uzimao i u ocjeni prihvaćanja Hrvatske. Upravo poradi značaja masovnih medija za proces demokratizacije i demokraciju općenito, odlučili smo ukratko prikazati ovu studiju – zbornik radova. U njemu nije zastupljena analiza medija u Hrvatskoj, ali ne zato što po mišljenju njegovih priređivača Hrvatska ne pripada istočnoj Europi, nego iz nekih drugih, u studiji neobjašnjenih razloga.¹

Značenje medija u istočnoeuropskim zemljama pobudilo je interes Instituta za europsku književnost i medijsku kulturu na njemačkom Sveučilištu u Siegenu. Ova knjiga prvi je rezultat rada na projektu koji je obuhvatio osvrte o nekoliko zemalja. Autori su slobodni novinari, suradnici različitih instituta za novinarstvo, sveučilišni djelatnici. Zbornik sadrži uvodni pregledni članak Cornelie Klein, »Televizija i drugi masovni mediji u Istočnoj Europi. Sličnosti i razlike razvoja medija 1989–1993«, te priloge trinaest autora iz devet zemalja, i to: Vaclava Marhoula: »Mediji u Republici Češkoj«; Samuela Brecka: »Razvoj medija u Slovačkoj«; Igora Krambergera: »Televizija u Sloveniji – pogled producenata«; Jochena W. Müncha i Gaqa Simakua: »Albanski masovni mediji – od diktature prema demokraciji«; Mihaia Comana: »Rumunjski žurnalizam u prijelaznom periodu (1990–1992)«; Vladimira Medjanyja: »Razvoj medija u Ukrajini«; Barbare Kerneck i Larisse Krasnopolskaje: »Televizija i tisak u Rusiji«; Marju Lauristin, Aune Unt i Peetera Vihalemma: »Masovni mediji u Estoniji« te In-

1 U geografskom pogledu istočni dio srednje Europe obuhvaća Poljsku, Češku, Slovačku (po nekima i Madarsku), kao i sjeverne dijelove bivše Jugoslavije i sjeverozapadnu Rumunjsku, a jugoistočnoj Europi pripadaju Madarska, nekadašnja Jugoslavija, Rumunjska, Bugarska, Grčka i Albanija, djelomično Slovačka i europski dio Turske (Der grosse Knauer. Lexikon in 20 Bänden, München, 1983.).

te Briksche: »Razvoj masovnih medija u Letoniji (1985–1992)«.

Iako svi prilozi imaju isti cilj – analizirati promjene medijskog sektora u kontekstu društvenih promjena među njima postoje autorske razlike. Osim kvalitativnih analiza i ocjena koje se temelje na izvorima i napisima, navode se formalno–zakonske promjene položaja, promjene broja tiska, pomak u sadržajnom pogledu i drugo, iz čega se može dobiti dobar i analitičan uvid u proces promjena u analiziranom razdoblju. S obzirom na činjenicu da je analiza vremenski ograničena, a promjene u ovom sektoru se nastavljaju, pojedinačno referiranje priloga ne bi imalo mnogo smisla, pa ćemo se osvrnuti na neke opće spoznaje koje proizlaze iz raznolikosti i sličnosti procesa promjena.

Unatoč razlikama u pojedinim zemljama, mogu se utvrditi neki zajednički razvojni pravci: već nekoliko godina u cjelokupnom području istočne Europe započeo je manje ili više ubrzani proces demokratizacije; u gospodarstvu se odvija promjena od centraliziranog upravljanja prema tržišnoj privredi; društvo i privreda se manje ili više uspješno deetatiziraju; nastaju novi konflikti potencijali i strukturno–razvojni problemi. U tom kontekstu događa se nova organizacija masovnih medija, koja se razlikuje u domeni tiska od one televizije ili filmskih producenata glede stupnja privatizacije ili s obzirom na monopolističke tendencije. Te razlike možemo pripisati različitim povijesnim ishodištima u pojedinim zemljama.

Tipičan primjer za analizu položaja i uloge medija u socijalističkim zemljama prije promjena jest SSSR, ali i u većini drugih zemalja stanje je bilo slično. Mediji su uglavnom služili kao propagandno sredstvo državne/partijske politike, a ne potrebama recipijenata.

S perestroikom i glasnosti otvara se rasprava o odnosu države i medija, a s reformskim i revolucionarnim promjenama u istočnoeuropskim zemljama radikalno

se mijenja profil, mjesto i uloga masovnih medija u društvu. Ponajprije u tome što se lomi radikalni državni informacijski monopol i što reformističke i demokratske snage dolaze do javne riječi. Ta tvrdnja vrijedi za sve tranzicijske zemlje. Masovni su mediji u ključnim trenucima promjena odigrali nezamjenjivu ulogu. Prisjetimo se uloge televizije u revolucionarnom prevratu u Rumunjskoj (što je iznenadilo i mnoge zapadne analitičare), koji je dobio naziv »televizijska revolucija«. S nevjerojatnim uspjehom televizija je odigrala svoju političku ulogu i u sukobu s JNA u Sloveniji.

Promjene značenja, uloge i mjesta masovnih medija, osobito TV i tiska, nisu izvršene. Ova studija prikazuje razdoblje najdramatičnijih promjena (1989.–1993.) i naznačuje probleme koji ukazuju da će biti potreban vjerojatno nešto duži vremenski period kako bi se dovršio proces oblikovanja novog profila medija i njihova mjesta u analiziranim društvima. U tom pogledu značajno je istaknuti nekoliko skupina važnih pitanja koja se iz autorskih analiza mogu uočiti. Navest ćemo neka pitanja koja se dotiču i naše situacije.

1. Odnos države i masovnih medija radikalno se promijenio. Država više nema monopol na informacije. Nastao je dvojni medijski sustav državnim, ali i privatnim utjecajem. U mnogim zemljama donešeni su zakoni (npr. Poljska i Češka 1992.) s kasnijim inovacijama, a u nekim zemljama rasprave označavaju pravi »medijski rat« (Mađarska). Temeljno političko pitanje nije više odnos države prema medijima nego kontroverzije u odnosima između opozicije i vlade. Opozicija u većini zemalja optužuje vlast za prevelik utjecaj na masovne medije (osobito TV i radio) i za ograničavanje njihove slobode te za korištenje medija za propagiranje interesa vladajuće stranke. U legitimiranju takve pozicije pozivaju se na slobodne izbore. Državni utjecaj na masovne medije različito je artikuliran. U nekim zemljama (kao i u Hrvatskoj) parlament ima ključnu

riječ u nadzoru medija (Rumunjska, Češka, Slovenija).

2. Promjene položaja medija u gospodarskom pogledu predstavljaju potpuni novum za većinu zemalja u tranziciji. On se sastoji u angažiranju inozemnih komercijalnih ponuđača u suradnji na medijskim TV i radio-programima i općenito u etabliranju medijskog poduzetništva. Inozemni se utjecaj u većini zemalja ograničava na određeni postotak sudjelovanja. U Mađarskoj se raspravljalo o udjelu između 33% i 50%. U Rumunjskoj i Češkoj nema ograničenja. U nekim su zemljama radi zaštite od inozemnog utjecaja uvedene minimalne kvote emitiranja nacionalnog programa: u Poljskoj čak do 60% državnog i 35% privatnog emitiranja, u Estoniji 30% itd.

3. S promjenama nastaje nova komunikacijska kultura. Uloga medija značajno se mijenja. Privatiziranjem i nestajanjem državnog monopola pred medije se postavlja problem kvalitete, interesa i zanimljivosti za poduzetnike, gledatelje, slušatelje i čitatelje kao pojedince. To znači da svaki medij mora sam tražiti svoju »klijentelu« ukoliko želi opstojati. Na taj se način potiče kompetitivnost u kvaliteti.

4. U pogledu organizacijskih promjena medijskog sektora, u analiziranom razdoblju tranzicijskih promjena reformske i konzervativne snage u svim zemljama radile su na tome da se stvore politički i pravni okviri za strukturno preoblikovanje cijelog medijskog sektora, u kojemu bi novinari predstavljali »četvrtu silu« i neovisne i kritičke promatrače političkih i društvenih događanja.

5. Svakako je važno napomenuti da je u medijima došlo i do promjene u sadržajnom pogledu. Mnoge teme i pristupi, nekad tabuizirani, dobili su u političkim i društvenim promjenama svoje legitimno mjesto, a programi postali raznolikiji i postigli kvalitativno proširenje.

Proces promjena medijskog sektora nosi u sebi i niz problema i slabosti — od oz-

biljnog i profesionalnog do istraživačkog novinarstva, od slike političkih vođa do likova ljudi o kojima se inače malo govorilo ili govori itd.

Studija o promjenama medijskog prostora u zemljama Istočne Europe prikaz je započetih procesa o kojima se još uvijek ne može dati konačan sud. Ograničenje ove studije vremenski je period na koji se ona odnosi: 1989–1993. Zbornik ipak nudi prve odgovore o pitanjima promjena organizacije medija, medijske ponude i korištenja medija. On je početak promatranja medijske transformacije u analiziranim društvenim prostorima. Prednost ove studije jest u analitičnosti referirane građe iz devet zemalja i pokušaju kontinuiranog praćenja još od 1985. godine na njemačkom sveučilištu u Siegenu — posebno utemeljenog područja istraživanja, *Bildschirmmedien*. Za ovu godinu planirana je i konferencija o toj problematici.

Ivan Cifrić

Helmut Jäger

EINFÜHRUNG IN DIE UMWELTGESCHICHTE

**Wissenschaftliche Buchgesellschaft,
Darmstadt, 1994, 245 str.**

Vjerojatno su malobrojni oni koji nisu čuli za izreku »Historia est magistra vitae«, a sigurno još malobrojniji oni koji bi pritom pomislili na nešto drugo osim isključivo na čovjekovu povijest, individualno, kolektivno, nacionalno ili rodno iskustvo iz kojega potječe to »učiteljstvo« i koje se odnosi na čovjekov život. Mnogima bi, osim filozofima, bilo možda čudno ako bi se povijest odnosila na bilo koga ili na što drugo doli na čovjeka, na njegovo djelovanje u društvu i na prirodu. Povijest doista i jest moguća samo kao ljudska, svjesna i racionalna refleksija događanja vezanih uz čovjekovo djelovanje u određenim prostorima i vremenima, dakle kao dina-